

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 4, Sayı 9, Temmuz 2017, ss. 57-68.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 4, Issue 9, July 2017, pp. 57-68.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2017.65

Geliş Tarihi/Received: 15.08.2016 Kabul Tarihi/Accepted: 17.10.2016

GEÇ DÖNEM OSMANLI MİMARİSİNDE ORYANTALİST ÜSLUPTA BİR ÖRNEK: SAMSUN BELEDİYE BİNASI

A Sample of Orientalist Style in the Late Ottoman Architecture: Samsun Municipal Building

Emre KOLAY*

Özet: Bu araştırmada, 1913-1915 yılları arasında inşa edilmiş olan Samsun belediye binası, işlev ve biçimsel özellikleri açısından değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yapının fiziki unsurları göz önünde bulundurularak üslup değerlendirmesine gidilmiş, bununla birlikte eserin mimar sorunsalı üzerinde durulmuştur. Üslup özellikleri göz önünde bulundurularak yerel mimari içerisinde değerlendirilen belediye binası, aynı zamanda ona verilen kimlik ile uyumu da tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimari, Mimarlık Tarihi, Osmanlı Mimarisi, Samsun, Belediye Binaları

Abstract: This study examines the Samsun municipal building, built between 1913 and 1915, in terms of its functions and formal features. In this context, the article evaluates the building style along with its physical features and outlines the architectural issues of the building. Furthermore, considering its architecture style, the article discusses how the building suits the local architecture.

Key Words: Architecture, History of Architecture, Ottoman Architecture, Samsun, Municipal Buildings

Giriş

Araştırmamızda, kitabesine göre 1913-1915 yılları arasında inşa edilmiş olan Samsun belediye binası hem işlev hem de biçimsel özellikleri açısından değerlendirilmektedir. Eserin kent içerisinde çağdaşı olan diğer kamu yapılarından üslup yönüyle farklılık göstermesi konuya olan ilgimizi arttırmış, üstelik eserin salt fiziki özelliklerini tanımlamamızın ötesinde işlevsel boyutuyla da irdelenmesi gereğini doğurmuştur. XIX. yüzyıl kent dokusuna yabancı bir mekân olarak değerlendirdiğimiz bu eseri sadece fiziki ölçeğiyle değil aynı zamanda ona verilen kimlik ile de düşünmemiz gerekmektedir. Samsun eski belediye binasının, aynı çevreyi paylaştığı hükümet konağı, hastane, otel ve banka binalarından farklı kılan sıradışılığını, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında kentsel boyutta değişime uğramış pek çok Osmanlı şehrinde inşa edilmiş olan kamu eserlerinin farklı üslup ve boyutlarında görebiliriz.

Osmanlı Yerel Yönetim Tarihine Kısa Bir Bakış

Belediye, Osmanlı yerel yönetim sisteminde XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir kurumdur. Osmanlı kentlerinin ihtiyaçları bu döneme kadar vakıfların ve kadıların sorumluluğunda karşılanmış, fakat Tanzimat Dönemi ile birlikte merkezî idarenin kurulmaya çalışılması sonucunda “belediye” bir kurum olarak önce başkent, sonrasında ise başta liman kentleri olmak üzere tüm Osmanlı coğrafyasına yayılmıştır. Öyle ki, Lozan Antlaşması ile kabul edilmiş olan Türkiye sınırları içerisinde Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan 389 belediye

* (Arş. Gör.), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/Türkiye, e-mail: emrekolay55@gmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-5696-324X

teşkilatı mevcuttur.¹ 1854 Kırım Savaşı sürecinde Levanten ve gayrimüslim tebaanın da etkisiyle başkent in ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1855 yılında kurulan İstanbul Şehremaneti'ni², 1857'de kurulan ve Beyoğlu-Galata bölgelerinin beledi işlerinden sorumlu tutulan Altıncı Daire-i Belediye³ izleyecek, fakat belediye teşkilatının eyaletlere dağılımı 1870'li yıllara kadar bir hayli yavaş ilerleyecektir. Sultan Abdülaziz, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde pek çok kanun ile şekillenmiş olan belediye teşkilatı, Cumhuriyet dönemiyle birlikte gelişimini sürdürecektir. Elbette, yeni kurulan pek çok teşkilat gibi, belediyelerin de önünde birçok problem bulunmakta idi. Başta hukuki olarak tüzel kişiliğe uzunca bir süre sahip olamayan teşkilatın, mali sorunları da Osmanlı'dan günümüze değin devam etmiştir. Üstelik günümüz belediyeçilik anlayışından oldukça uzak olan Osmanlı belediyelerinde, demokrasi ve seçim gibi modern yerel yönetim anlayışının temel taşlarının olmaması, dikkat edilmesi gereken bir husustur. Osmanlı belediyelerinde belediye başkanı, kentin valisi tarafından veya bizzat hükümet tarafından belediye meclis üyeleri arasından seçilmekte idi. Belediyelerin çıkardıkları talimatnamelerden de anlaşılacağı gibi teşkilatın asıl görevi, kenti modern bir görünüme kavuşturmak, kanalizasyon, çeşme, yol, kaldırım gibi temel ihtiyaçların yanında park, bahçe, tiyatro gibi kamusal alanlar oluşturarak halkı da modern bir yaşam tarzına yöneltmektir.⁴

Belediyelerin, kuruluşundan itibaren kendi binalarına sahip olmadıklarını bilmekteyiz. Gerek başkent gerekse eyaletlerde kurulan belediye teşkilatının, bir süre kiralanan binalarda veya başka bir kamu yapısının içinde hizmet verdiğini arşiv belgelerinden takip edebiliriz.⁵ 1858 yılında kurulmuş olan Altıncı Daire'nin kendine ait olan binasının, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk belediye binası olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu belediye binasının, 1870'li yıllarda mimar Barborini tarafından inşa edilmiş olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.⁶ Bina, Neoklasik bir cepheye sahiptir ve bu özelliği ile içinde yer aldığı kent dokusuyla bir uyum içerisindedir.⁷ Yine bu yıllarda inşa edildiği dile getirilen Bursa ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde inşasına başlanmış ve ancak 1923 yılında tamamlanabilmiş olan Amasya belediye binalarının da buldukları çevre ile üslup ve boyut yönleriyle uyum içerisinde olduklarını görmekteyiz. Fakat konumuzun odak noktasını oluşturan Samsun belediye binası, XIX. yüzyıl Samsun'u içerisinde oldukça farklı bir üsluba sahiptir. XIX. yüzyıldan günümüze değin değişmeyen kent merkezinde yer alan bu eser, oryantalist bir üslup sergilemektedir (Foto. 1-2). Yapı, Samsun ve yakın çevresinde rastlamadığımız oryantalist

¹ İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 35.

² *Takvim-i Vekayi*, Sayı 529, 2 Zilhicce 1271 (16 Ağustos 1855).

³ Söz konusu belediye, "Altıncı Daire-i Belediye Nizamı" ve "Beyoğlu ve Galata Dairesi'nin Nizam-ı Umumi" adında çıkarılan iki kanunla kurulmuştur. Çıkarılan kanunların detayları için *Düstur*, I. Tertip, Cilt II, s. 460-3. *Düstur*, I. Tertip, Cilt II, s. 464-77.

⁴ İlber Ortaylı, "Türkiye'de Yerel Yönetim Geleneği", *Mimarlık*, Sayı 151, 1977, s. 16.

⁵ Bu konuyla ilgili Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde pek çok arşiv belgesine rastlamak mümkün. Örneğin; İskeçe Telgrafhanesi'nin Belediye Dairesi'ne dönüştürülmek istenmesi hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemî (DH. MKT)*, Dosya No: 1814, Gömlek No: 116, Tarih: 22 Recep 1308 (3 Mart 1891); İstanbul'da Sekizinci Daire Binası'nın harap olması sonrası Salhane binasının kullanılmak istenmesi hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mütevevni Maruzat (Y. MTV)*, Dosya No: 297, Gömlek No: 155, Tarih: 30 Rebiulevvel 1325 (13 Mayıs 1907); İstanbul'da Birinci Daire Binası'nın deprem sebebiyle hasara uğraması sonrası belediyenin yeni kiralanan bir binaya taşınması hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemî (DH. MKT)*, Dosya No: 272, Gömlek No: 27, Tarih: 25 Safer 1312 (28 Ağustos 1894).

⁶ Nurcan Yazıcı, *Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 247; Said N. Duhani, *Eski İnsanlar Eski Evler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1982, s. 13; Gevher Acar, *Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansımaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 123.

⁷ Altıncı Daire-i Belediye Binası'nın biçimlenişinde Paris'teki örneklerin öncü olabileceği Z. Çelik tarafından dile getirilmiştir. Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 59.

üslubun tek temsilcisidir diyebiliriz. Tarihî belgelerle henüz kanıtlayamadığımız⁸ bu eserin mimarını yerel bir araştırmacı İtalyan mimar Mösyö Riçi olarak zikretmektedir.⁹

Eserin inşasının kronolojik gelişimini ve ayrıntılarını tespit etmek elimizdeki belge ve bilgilerle mümkün değildir. Yalnız, XIX. yüzyıl Samsun'unun ticaret merkezine yerleştirilmiş olan yapının, arşiv belgelerinde eski bir hanın arazisi üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir.¹⁰ Yapı, 1970'li yıllarda inşa edilmiş yeni belediye binası ile birlikte kentin XIX. yüzyıldan günümüze değin değişmeyen ticari merkezinin (Buğday Pazarı) içerisinde yer almaktadır. XX. yüzyılın ilk yarısına ait fotoğraflardan belediye binasının iki katlı sıralı dükkânlara bitişik olduğu görülmektedir (Foto. 3). Yeni belediye binasının inşa projesi aşamasında çeşitli mimarlar tarafından yıkılma önerisi getirilmiş, fakat hayata geçirilmemiştir. Bu süreci *Arkitekt* dergisinden takip etmek mümkündür.¹¹ Yine de yapının batı cephesinin birinci kat merkezi ile yeni bina arasında bir koridor açılmış, bu işlem sonucunda özgün cephe tasarımına müdahale edilmiştir.

Mimari Özellikler ve Üslup Analizi

Dolu tuğla yığma kârgir tekniği ile inşa edilmiş olan yapının plan şemasına baktığımızda eseri diğer kamu yapılarından ayırt eden bir unsur bulunmamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, plan şeması günümüze değin pek çok müdahale geçirmiş ve özgün karakterini kaybetmiştir. Böylece yapının plan şeması üzerinden bir çıkarım yapmak, sağlıklı bir sonuç ortaya koymamızı engellemektedir. Yapı planına dair özgün olduğunu düşündüğümüz unsur, L biçimli merdiven kovanının konumudur. Günümüzde, plan merkezinde üst kata geçişi sağlayan ve L biçiminde yönelen çok kollu merdiven ile merdiven boşluğunun çevresine simetrik olarak konumlanmış odalardan meydana gelen bir plan ile karşılaşmaktayız.

Cephe biçimlenmesinin sonucu olarak oryantalist üslupta değerlendirdiğimiz belediye binasının cephe özelliklerinden bahsedip ne kadar bu üsluba bağlı olduğunu tartışmak, çalışmanın konusu bağlamında daha yararlı olacaktır. Eserin güney cephesi hariç tüm cepheler dışa açıklığa sahip olup söz konusu üslup ile hareketlendirilmişlerdir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Osmanlı kamu yapılarında mevcut olan tipik cephe tasarım özelliklerini söz konusu eserde görebiliriz. Cephe ve plan tasarımında belirgin bir simetrisinin olması, oda merkezli, birçok odanın bir araya gelerek bu odaları birbirine bağlayan koridorların oluşturduğu plan düzeni,¹² XIX. yüzyıl Osmanlı kamu yapısının başlıca özellikleri arasındadır. Bunun yanı sıra dikey ve yatay hatlı silmeler ve pilastrlar ile cephenin bölünüşü de tipik kamu yapısı özellikleri arasında yer alır. Genellikle ana kapılar cephe merkezindedir ve bu bölümler yan duvarlara nazaran hafif bir çıkıntı meydana getirir. Yine bu çıkıntıda bir veya daha fazla balkon tasarımı

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapmış olduğumuz taramalar sonucunda Belediye Binası'nın inşasına dair birtakım belgelere ulaşılmışsa da, mimarın ismi hiçbir belgede yer almamaktadır.

⁹ Araştırmacı eserinde bu yapının mimarının Mösyö Riçi olduğunu söylemekte ve kaynak olarak da dönemin yerel gazetesi *Aks-i Sada*'yı göstermektedir. Fakat yaptığımız kütüphane çalışması sırasında bahsedilen gazetenin ilgili sayılarına (3 Ağustos 1326, Sayı 243 ile 19 Nisan 1328 Sayı 351) ulaşamamıştır. Nüshaların araştırmacının kendi koleksiyonunda olduğu düşünülmüş fakat araştırmacı ile iletişime geçilememiştir. Baki Sarısakal, *Samsun'da Unutulmayan Olaylar*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2008, s. 76; A. Şevki Duymaz, çalışmasında eserin tarihi hakkında kitabede yer alan tarihi paylaşmakta, mimar olarak da Mösyö Riçi'yi, Sarısakal'ın çalışmasını kaynak göstererek zikretmektedir. A. Şevki Duymaz, "XIX. Yüzyılda Samsun'un Kentsel Gelişimine Dair Birkaç Mimari Örnek", *Geçmişten Geleceğe Samsun, 1. Kitap*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun 2006, s. 458.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hukuk (DH. H.)*, Dosya No: 41, Gömlek No:10, Tarih: 16 Teşrinievvel 1326 (29 Ekim 1910).

¹¹ Derginin 1972 yılındaki 346. ve 347. sayılarında yer alan proje tanıtımlarında eski Belediye Binası'nın göz ardı edildiği görülmektedir. Tamay Sütmen, "Samsun Belediye Hizmetleri Binası Mimari Proje Yarışması", *Arkitekt*, 347, 1972, s. 131-3, Orhan Dinç, "Samsun Belediye Binası ve Hizmet Tesisleri Mimari Proje Yarışması", *Arkitekt*, 346, 1972, s. 70-5.

¹² Oya Şenyurt, *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri-Resim ve İnşa Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2015, s. 306-12.

görmek mümkündür. Osmanlı kamu yapılarının yukarıda sıraladığımız unsurlarını Samsun'daki belediye binasında da görebiliriz. Ana cepheyi oluşturan doğu cephe merkezi, dışa çıkıntılı olup söz konusu çıkıntıda iki balkon tasarlanmıştır. Aynı zamanda doğu, batı ve kuzey cepheler fugalı kasetlere sahip pilastrlar ile dikey olarak beş bölüme ayrılmış ve birinci katta at nalı kemer, ikinci katta basık kemer biçiminde düzenlenmiş ve yağmurluk silmelerle çevrelenmiş olan pencereler bu bölümlere simetrik bir biçimde yerleştirilmiştir. Bu pilastrların alt ve üst bölümlerinde yer alan girift bitkisel süsleme unsurlarına sahip kasetler ile zemin kat cephelerinde gördüğümüz pilastr üstünde yer alan gömme sütunlar yapının süsleme unsurlarının yoğunlaştığı bölgelerdir. Yatay düzlemde ise cepheler silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Fakat bu eseri farklı kılan, bu tipik özelliklerden ziyade, kapı ve pencere gibi dışa açıklığı sağlayan yapı elemanlarının ve bu elemanların çevresinin biçimlenişidir. Samsun ve çevresinde XIX. yüzyıl ve erken XX. yüzyıla tarihlenen eserlerin cephe düzenlemelerinde at nalı ve renkli taş ile işlenen kemer biçimine ve moresk sütun başlıklarının kullanımına rastlamamız, ele aldığımız yapıyı çağdaşları arasında farklı kılar¹³. Üstelik ana kapının önündeki revaklı bölümde bulunan ve birinci kat balkonunu taşıyan söz konusu sütun başlıklarının oturduğu kırık çizgili kemer formu, bu bölgenin, hatta Osmanlı coğrafyasının mimari diline oldukça yabancıdır. Aynı zamanda balkonlarda yer alan kapı kemerlerinin dilimli yapısı, ikinci kat balkonunun üst kısmındaki silmelerde gördüğümüz düğüm motifi ve çatı seviyesinde kırık çizgilerden oluşan ve yukarı doğru daralan dendan formuna benzer parapetler bize oryantalist üslup referansı vermektedir (Foto. 4).

Dönemin neredeyse bütün kamu yapılarında gördüğümüz gibi esere Osmanlı kimliğini kazandıran iki parça, iki satırlık kitabe ve onun hemen üstündeki Osmanlı armasıdır (Foto. 5). Arma, özellikle belediye binalarında karşılaşmadığımız bir mimari unsurdur.¹⁴ Burada yer alması bu yönüyle de ilginçtir. II. Abdülhamid Dönemi'nde devlet simgesi olarak yaygınlaşan ve özellikle tuğra ile birlikte padişahı temsilen sık sık kullanılan arma¹⁵, II. Meşrutiyet Dönemi'nin de vazgeçilmez hâkimiyet simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabesinde ise şunlar yazılıdır:

سلطان محمد رشاد خان خامس حضرتلرنیڭ زمان سلطنتنده
کابلزاده نجیب افندیڭ اثناى ریاستنده انشا اولمشدر

“Sultan Mehmed Reşad Han-ı Hamis Hazretlerinin zaman-ı saltanatında
Gebilizade Necib Efendi'nin esnâ-yı riyasetinde inşa olunmuşdur.”

Ana yapı malzemesi dolu tuğla olan ve kârgir teknikte inşa edilmiş olan yapının cephelerinde taş malzeme ile sıva birlikte kullanılmıştır. Günümüzde çatı kaplamasında kullanılan Marsilya tarzı kiremitler özgün değildir. Aynı zamanda iç mekânın yapılan müdahaleler ile taban ve tavan kaplamalarında özgün bir malzeme kalmamıştır. Zemin katın dükkân olarak kullanıldığı da düşünülürse iç mekâna dair hiçbir özgün malzeme günümüze ulaşamamıştır. Çeşitli dönemlerde yapının belirli bölgelerine betonarme kolonlar ile sağlamlaştırma çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

¹³ Serpil Seyfi, *Samsun'da XIX. Yüzyılda Batı Tesirli Binaların Cephe Mimarisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, s. 121.

¹⁴ Anadolu'da tespit edebildiğimiz tarihî belediye binalarında Osmanlı armasına rastlanılmamıştır.

¹⁵ Edhem Eldem, “Görüntülerin Gücü – Fotoğrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması ve Etkisi, 1870-1914”, *Camera Ottomana Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite 1840-1914*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 120.

XIX. yüzyıl Osmanlı mimarlık repertuarında elbette oryantalist üsluba sahip kamu yapıları yok değildir. Başkentte söz konusu üsluba sahip yaklaşık 30 eser mevcuttur.¹⁶ XIX. yüzyıl İstanbul'unun kozmopolit yapısı, her tarzda inşa faaliyetinin yürütülebileceği bir ortam sağlamaktadır. Kent dokusundaki üslup çeşitliliğini kamu yapılarında görmek, başkent için sıra dışı bir durum değildir. XIX. yüzyılda bir liman kenti olma özelliğini yavaş yavaş kazanmaya başlayan Samsun'da¹⁷, Batı kaynaklı üslupları görebilmemiz gayet doğaldır. Özellikle Neo-klasik üslubun yoğun bir şekilde uygulandığı kentte başta hükümet konağı olmak üzere, hastane, otel, banka ve konutlar neoklasik tarzda inşa edilmekteydi (Foto. 6-7-8). Başkentte kamu yapılarında karşılaştığımız üslup çeşitliliğini -eğer belediye binasının oryantalist üslubunu göz ardı edersek- Samsun'da görmemekteyiz. Kısacası, oryantalist üslup, Samsun'un mimari üslup repertuarına yabancı, tekil kalmış bir üsluptur denilebilir.¹⁸ Eserin kent dokusu ile tek uyumu boyutudur. Zemin kat ve üstünde iki kattan müteşekkil yapının şehir dokusu içerisinde küçük ölçekli olması itibarıyla ezici bir gücü yoktur. Samsun Hükümet Konağı (1884), Hamidiye Hastanesi (Belediye Hastanesi) (1902) ve kent merkezinde bulunan kimi konut yapıları, belediye binasına göre daha büyük ölçekli eserlerdir. Bunun sebebinin yapının işlevselliğiyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Anadolu'daki diğer belediye binalarına kültürel olarak baktığımızda eserlerin büyük ölçekli boyutlara sahip olmadıklarını, zemin üzerine bir ya da iki kattan meydana geldiklerini görmekteyiz. İlber Ortaylı, hükümet konakları ile belediye binaları arasındaki bu fiziki farklılığı, belediye kurumunun henüz tam olarak itibar kazanamamasına bağlamaktadır.¹⁹ Fakat işlevsellik açısından baktığımızda, belediye binası içerisindeki idari bölümlerin, hükümet konaklarına göre daha az olduğunu söyleyebiliriz. Böylece Hükümet konaklarının büyük boyutlara sahip olmalarının sebebinin yalnızca itibar kaygısından değil, bununla beraber fiziki bir zorunluluktan meydana geldiğini değerlendirmek durumundayız.

Mimar Sorunsalı

Yapının inşası esnasında tüm süsleme ve tasarım programının Mösyö Riçi'ye bırakılmış olması ihtimal dâhilindedir. Mimarın, oryantalist üslup hakkında bilgi sahibi olduğu, tasarımını üstlendiği söz konusu eserde gün yüzüne çıkıyor. Yapının mimarının İtalyan olduğuna dair kesin bilgiler mevcut olmasa da, çıkarımlarımız eserin Avrupalı bir mimar tarafından tasarlandığı yönündedir. Bu eseri tasarlayabilecek bir mimar, muhakkak sipariş üzerine başkentten ya da ülke dışından gelmiş olmalıdır. Eserin bir İtalyan mimar tarafından yapıldığını aktaran kaynakta, yine aynı mimarın Samsun'a ilk sinematografi getiren kişi olduğu belirtilmektedir.²⁰ Fakat ilgili araştırmacı tarafından söz konusu bilgilerin hangi kaynaktan alındığı belirtilmemiştir. Şayet verilen bilgi doğru ise, eserin mimarı, dönemin görüntü teknolojisi ile de ilgilenmektedir ve belki de dönemin Samsun'una dair film veya fotoğraf arşivine sahiptir. Elbette bunu kanıtlayacak verilere henüz sahip değiliz.

¹⁶ Turgut Saner, "19. Yüzyıl Osmanlı Eklektizminde Elhamra'nın Payı", *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 135. Oryantalist üslubun Osmanlı mimarisindeki yeri hakkında Turgut Saner, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Oryantalizm*, Pera Yayıncılık, İstanbul 2004.

¹⁷ Özellikle 1854 Kırım Savaşı sonrasında Batılı ülkelerin Samsun'daki ticari faaliyetleri hızla artmış, limana gelen vapurların çoğalması ile Batılı şirketlerin Samsun ve çevresindeki faaliyetleri de yoğunlaşmıştır. Detaylı bilgi için Özgür Yılmaz, "Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı", *Belleten*, Sayı 286, 2015, s. 1041-42.

¹⁸ Oysa bir liman kenti olan İzmir'de oryantalist üsluba sahip başta Saat Kulesi olmak üzere bir grup yapının mevcudiyeti bilinmektedir. T. Saner, *a.g.m.*, s. 139. Uluslararası ticaretin yoğun olduğu liman kentlerinde Batılılaşma olgusu, yoğun ticaret ve uluslararası ilişki ağından uzak kentlere nazaran fiziki mekânda kendisini daha etkin göstermektedir. Yabancı veya gayrimüslim yatırımcıların ikamet ettiği liman kentlerinde, şüphesiz belediye hizmetlere daha çok ihtiyaç duyuluyordu. İlk belediye teşkilatlarının liman kentlerinde ortaya çıkmasının temel sebebi de söz konusu sosyoekonomik tabandır. Bu durum ayrıca liman kentlerinin farklı üsluplarla tanışıp modern Avrupa kentlerine dönüşme çabasına da katkı sağlamıştır. Liman kentlerindeki üslup çeşitliliğinin bir ayrıcalıktan öte doğal bir seyir olduğunu söylememiz pek yanlış olmaz.

¹⁹ Güven Birkan, "Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları", *Mimarlık*, Sayı 203, 1984, s. 4.

²⁰ B. Sarısakal, *a.g.e.*, s. 76.

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu yapılarının inşa edildiğini gördüğümüz ve aynı zamanda ticari olarak da Anadolu coğrafyasında hızla gelişen bir merkez konumuna gelen Samsun'da, bu yüzyılın sonlarında kurulmuş olan belediye teşkilatının fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiş olan Samsun belediye binası, aynı dönemde mevcut olan Hükümet Konağı, Belediye Hastanesi, Atina Bankası Binası (şimdi Ziraat Bankası) ve Osmanlı Bankası Binası (şimdi Garanti Bankası) gibi kamu yapılarından üslup yönüyle farklılık göstermektedir. Neoklasik tarzda inşa edilen diğer kamu eserlerine karşın, Belediye Dairesi, oryantalist üslupta tasarlanmıştır. Eserin cephe tasarımı açısından diğer kamu yapıları ile karşılaştırmasını yapmak mümkün olsa dahi plan şeması açısından değerlendirme ve karşılaştırma yapmak mümkün görünmemektedir. Yukarıda da bahsettiğim gibi özgün plan şeması günümüze ulaşana kadar pek çok müdahale geçirmiş ve özgünlüğünü yitirmiştir. XIX. yüzyıl ile tüm dünyada paralel olarak ortaya çıkan ve gelişim gösteren kent tasarım modellerini kısmen Samsun'da da izlemek mümkündür. Bu bağlamda belediye binasının diğer kamu yapıları ile organik bir bağının olup olmadığı, Samsun kent tarihi ve kentsel dönüşüm süreci açısından önem arz eder. Hükümet Konağı, banka, Belediye Hastanesi ve ticaret merkezlerine genel olarak baktığımızda bir meydan çevresine toplanan idare merkezinden söz etmemiz mümkün değildir. Pek çok Anadolu coğrafyasında gördüğümüz gibi bir "Bankalar Caddesi"nin oluşumu, Osmanlı Bankası ve Atina Bankası gibi yapıların aynı eksen üzerinde toplanmasıyla bir araya gelebilmiştir. Oysa hükümet konağı, postane ve belediye binası gibi yönetimi temsil eden yapıların aynı fiziki mekân etrafında toplanmadığı gözlemlenmektedir. Topografik açıdan söz konusu yapıların aynı mekânda toplanamaması için hiçbir sebep yok iken böyle bir yönelime gidilmemiş olması yerel idarenin bilinçli bir tercihi yoksa tesadüfi bir süreç mi olduğu ayrıca tartışılabilir. Fakat daha önce de arşiv belgesi aracılığıyla değindiğimiz Samsun belediye binası için uygun görülen arazinin istimlak aşamaları bir ipucu verebilir. Belediye binası, bu süreç sonucunda ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir alana inşa edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı yapıya dair bir restorasyon önerisi sunmak değildir. Fakat yapıda çıplak gözle görülebilen bir takım bozulmaları dile getirmek gerekir. Pek çok cephede görülen sıg ve derin çatlakların yanı sıra sıva dökülmeleri, çatı seviyesindeki dendanların bir kısmının kırılmış olması ve bir kısmının da derin çatlaklara sahip olması, balkon tabanlarında dökülmelerin olması ve cephelerin nem alan belirli bölgelerinde yosunlaşmanın meydana gelmesi yapıda restorasyon ihtiyacı doğurmaktadır. Bu konuyla ilgili belediye çalışanlarıyla yapmış olduğumuz görüşmeler sonrası yapının belediye tarafından kısa zaman içerisinde kapsamlı bir restorasyona tâbi tutulacağı bilgisi aktarılmıştır.

Tıpkı Samsun belediye binası gibi, Osmanlı kamu yapıları bağlamında birçok belediye binasının, henüz sanat ve mimarlık tarihi kapsamında kritiğinin yapılmadığını görmekteyiz. Söz konusu eserlerle ilgili birkaç yayın dışında ciddi bir çalışma mevcut değildir.²¹ Sonuç olarak Samsun belediye binası, döneminin karmaşık politik ortamında yaratılan, vernaküler mimari doku içerisinde fark oluşturan ve kentin Batılılaşma motivasyonuna olumlu yönde etki eden bir eser olarak Osmanlı mimarlık tarihinde yerini almaktadır.

²¹ Belediye binaları ile ilgili çalışmalara örnek olarak; Nurcan Yazıcı-Şennur Kaya, "Municipal Buildings From Tanzimat To Republic: Bursa Province", *Thirteenth International Congress of Turkish Art*, Hungarian National Museum, Budapest 2009, pp. 713-27; Nurcan Yazıcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Belediye Binaları ve İnegöl Belediye Binası", *İnegöl Çınaraltı*, 1-2, İnegöl 2010, s. 20-3; Cengiz Can, "Altıncı Daire-i Belediye Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 1, 1993, s. 223-4; Banu Kutun, "Fatih Belediye Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1994, s. 263-4; Nalan Türkmen, "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nden Bir Örnek: Kadıköy Şehremaneti Binası", *Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı*, Sayı 183, 2009, s. 459-78.

Kaynakça**A. Arşiv Kaynakları**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Hukuk (DH. H.)*, Dosya No: 41, Gömlek No:10, Tarih: 16 Teşrinievvel 1326 (29 Ekim 1910).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemi (DH. MKT)*, Dosya No: 1814, Gömlek No: 116, Tarih: 22 Recep 1308 (3 Mart 1891).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemi (DH. MKT)*, Dosya No: 272, Gömlek No: 27, Tarih: 25 Safer 1312 (28 Ağustos 1894).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Mütevenni Maruzat (Y. MTV)*, Dosya No: 297, Gömlek No: 155, Tarih: 30 Rebiulevvel 1325 (13 Mayıs 1907).

Düstur, I. Tertip, Cilt II, s. 460-463.

Düstur, I. Tertip, Cilt II, s. 464-477.

Takvim-i Vekayi, Sayı 529, 2 Zilhicce 1271 (16 Ağustos 1855).

B. Kitap, Makale ve Tezler

Acar, Gevher, *Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansıması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

Birkan, Güven, “Söyleşi: Osmanlı’dan Bugüne Hükûmet Konakları”, *Mimarlık*, Sayı 203, 1984, s. 3-15.

Can, Cengiz, “Altıncı Daire-i belediye binası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 1, 1993, s. 223-4.

Çelik, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

Diñç, Orhan, “Samsun belediye binası ve Hizmet Tesisleri Mimari Proje Yarışması”, *Arkitekt*, 346, 1972, s. 70-5.

Duhani, Said N, *Eski İnsanlar Eski Evler*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1982.

Duymaz, A. Şevki, “XIX. Yüzyılda Samsun’un Kentsel Gelişimine Dair Birkaç Mimari Örnek”, *Geçmişten Geleceğe Samsun, I. Kitap*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Samsun 2006, s. 449-62.

Eldem, Edhem, “Görüntülerin Gücü – Fotoğrafın Osmanlı İmparatorluğu’nda Yayılması ve Etkisi, 1870-1914”, *Camera Ottomana - Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğraf ve Modernite 1840-1914*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 106-53.

Kutun, Banu, “Fatih belediye binası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt 4, 1994, s. 263-4.

Ortaylı, İlber, “Türkiye’de Yerel Yönetim Geleneği”, *Mimarlık*, Sayı 151, 1977, s. 15-6.

Saner, Turgut, “19. Yüzyıl Osmanlı Eklektizminde “Elhamra’nın Payı”, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 134-45.

Saner, Turgut, *19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Oryantalizm*, Pera Yayıncılık, İstanbul 2004.

Sarısakal, Baki, *Samsun’da Unutulmayan Olaylar*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2008.

- Sütmen, Tamay, “Samsun Belediye Hizmetleri Binası Mimari Proje Yarışması”, *Arkitekt*, 347, 1972, s. 131-3.
- Şenyurt, Oya, *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri – Resim ve İnşa Üzerinden Geliştirilen Farklı Bir Yaklaşım*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2015.
- Tekeli, İlhan, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.
- Türkmen, Nalan, “Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi’nden Bir Örnek: Kadıköy Şehremaneti Binası”, *Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa Özel Sayısı*, Sayı 183, 2009, s. 459-78.
- Yazıcı, Nurcan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Belediye Binaları ve İnegöl Belediye Binası”, *İnegöl Çınaraltı*, Sayı 1-2, 2010, s. 20-3.
- Yazıcı, Nurcan, *Osmanlılar’da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Yazıcı, Nurcan, Şennur Kaya, “Municipal Buildings From Tanzimat To Republic: Bursa Province”, *Thirteenth International Congress of Turkish Art, Hungarian National Museum*, Budapest 2009, pp. 713-27.
- Yılmaz, Özgür, “Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı”, *Bellekten*, Sayı 286, 2015, s. 1039-75.

Ekler

Foto 1. Samsun belediye binası giriş cephesi (Samsun Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nden)

Foto 2. Samsun belediye binasının günümüzdeki durumu (Emre KOLAY, 2013)

Foto 3. Samsun belediye binası ve çevresindeki ticari doku (Samsun Büyükşehir Belediyesi Arşivi'nden)

Foto 4. Giriş cephesi birinci ve ikinci kat genel görünümü (Emre KOLAY, 2015)

Foto 5. Giriş cephesi ikinci kat balkonunda yer alan kitabe ve Osmanlı Arması (Emre KOLAY, 2015)

Foto 6. Samsun Hükûmet Konağı (Emre KOLAY, 2015)

Foto 7. Samsun Osmanlı Bankası Binası (Emre KOLAY, 2013)

Foto 8. Samsun'da Gazi Müzesi olarak hizmet veren Eski Otel Binası (Mintika Palas) (Emre KOLAY, 2015)